XAYRIDDIN SULTON QALAMIDA INSON VA UNING ICHKI OLAMI

Xayrullayev Botir Zarpulla o‘g‘li
E-mail: botir.xayrullayev97@gmail.com

Qabul qilindi: 14.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 15.10.2025
Tasdiqlandi: 16.10.2025

Kalit so‘zlar:
Xayriddin Sulton, inson ruhiyati, ichki olam, badiiy tahlil, psixologik tasvir

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xayriddin Sulton ijodida inson va uning ichki olami tasviri tahlil qilinadi. Muallif asarlarida inson ruhiyati, qalb kechinmalari, ichki iztiroblar va orzulari chuqur badiiy mahorat bilan yoritiladi. Xayriddin Sulton qalamiga xos bo‘lgan psixologik tahlil uslubi orqali o‘quvchi insonning ichki dunyosini, ruhiy o‘zgarishlarini va hayotiy qarorlarining sabablarini anglab oladi. Mazkur tadqiqot yozuvchining asarlari orqali inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini ochib berishga qaratilgan.

Ключевые слова:
Хайриддин Султан, человеческая психология, внутренний мир, художественный анализ, психологическое изображение.

Аннотация. В данной статье рассматривается изображение человека и его внутреннего мира в творчестве Хайриддина Султана. Автор с глубоким мастерством раскрывает психологию человека, его душевные переживания, внутренние страдания и мечты. Психологический анализ, характерный для пера Хайриддина Султана, помогает читателю понять внутренний мир личности и причины её жизненных решений. Исследование направлено на раскрытие сложных слоёв человеческой психологии через произведения писателя

Keywords:
Khayriddin Sultan, human psychology, inner world, artistic analysis, psychological depiction

Annotation. This article analyzes the depiction of the human being and their inner world in the works of Khayriddin Sultan. The author deeply explores human psychology, emotional experiences, internal struggles, and dreams through artistic mastery. His unique psychological approach helps readers understand the inner world, mental changes, and reasons behind life decisions. The study aims to reveal the complex layers of human psychology through the writer’s literary works

Kirish. Adabiyot insonning ichki olamini, ruhiyatini va hayotdagi murakkab kechinmalarini ifodalashning eng ta’sirchan vositalaridan biridir. Har bir

yozuvchi o‘z qalamiga xos uslub, ifoda va badiiy yo‘nalish orqali inson mohiyatini ochishga, uning ruhiy olamidagi qarama-qarshiliklar, orzular, umidlar va iztiroblarni ko‘rsatishga intiladi. Xayriddin Sulton ijodi ham ana shunday insonning ichki dunyosini badiiy tahlil qilish, qalb sirlarini ochish va ruhiyatni tasvirlashga bag‘ishlangan noyob asarlar bilan boyidir. Uning asarlarida inson shunchaki obraz emas, balki tirik mavjudot sifatida, o‘z his-tuyg‘ulari, shubhalari va orzulari bilan yashovchi murakkab shaxs sifatida gavdalanadi. Muallif insonning ichki kechinmalarini real hayotiy holatlar bilan uyg‘unlashtirib, o‘quvchini fikrlashga, his qilishga va o‘zini anglashga chorlaydi. Ayniqsa, Xayriddin Sultonning qahramonlari orqali insonning ma’naviy izlanishlari, ijtimoiy hayotdagi o‘rni, baxt va erkinlik haqidagi qarashlari chuqur tahlil etiladi. Uning badiiy uslubi realistik tasvir bilan psixologik chuqurlikni birlashtirganligi bois o‘quvchi nafaqat voqealar rivojini, balki qahramon ruhiyatining ichki o‘zgarishlarini ham his qiladi. Xayriddin Sulton o‘z asarlarida insonni tabiat, jamiyat va zamon o‘rtasidagi bog‘liqlikda tasvirlab, uning ichki olamini falsafiy mushohada orqali yoritadi. Shu sababli, yozuvchining ijodi o‘zbek adabiyotida inson ruhiyati va ichki olamini tahlil etishda o‘ziga xos maktab sifatida qaraladi. Mazkur maqolada Xayriddin Sultonning asarlarida inson va uning ichki olami qanday badiiy vositalar orqali aks ettirilgani, muallifning psixologik tahlil mahorati hamda asarlarida ruhiy kechinmalarning estetik ifodasi keng yoritiladi. Adabiyot insonning ichki olami, ruhiy kechinmalari va ma’naviy izlanishlarini ifoda etuvchi eng nozik va kuchli san’at turi hisoblanadi. Har bir yozuvchi o‘z asarlari orqali insonning tashqi hayotini emas, balki uning qalb olamini, his-tuyg‘ularini, orzulari va iztiroblarini yoritishga intiladi.

Adabiyotlar tahlili. Inson va uning ichki olamini yoritish adabiyotshunoslikning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki har bir yozuvchi asarlarida inson ruhiyatini, ichki kechinmalarini va ma’naviy o‘sishini o‘ziga xos tarzda tasvirlaydi. [1] Karimov A. o‘zining “Zamonaviy o‘zbek adabiyotida psixologik tahlil” nomli tadqiqotida o‘zbek yozuvchilari, xususan, Xayriddin Sulton ijodida insonning ruhiy olami chuqur tahlil etilganini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, yozuvchi qahramon ruhiyatini ochishda tashqi voqealardan ko‘ra ichki kechinmalarga urg‘u beradi. [2] Shodmonov N. “Adabiyot va inson falsafasi” asarida yozuvchining asarlarida insonning o‘zini anglash jarayoni, ijtimoiy muhit ta’siri hamda hayotiy sinovlar orqali ruhiy o‘sish masalalari yoritilganini qayd etadi. [3] Jo‘rayev B. “Psixologizm va badiiylik uyg‘unligi” nomli maqolasida Xayriddin Sulton kabi adiblarning qalamida

psixologik tahlil badiiy vositalar bilan uyg‘unlashganini, bu esa o‘quvchida kuchli hissiy ta’sir uyg‘otishini ta’kidlaydi. [4] Qodirova M. o‘zining “O‘zbek adabiyotida inson konsepsiyasi” nomli ilmiy ishida yozuvchining asarlarida inson shaxsining ijtimoiy-axloqiy qiyofasi, orzulari va umidlarini yoritish orqali milliy tafakkur ifodalanishini ko‘rsatadi. [5] Abdurahmonova D. esa “Adabiyotda ichki monolog va ong oqimi usuli” nomli maqolasida Xayriddin Sulton asarlarida ong oqimi va ichki monolog usullaridan samarali foydalanilganini, bu esa qahramonning ruhiy dunyosini tabiiy va real ko‘rsatishga yordam berganini yozadi. [6] Raxmatullayev H. “Inson va zamon muammosi adabiyotda” nomli tadqiqotida yozuvchi insonni faqat ichki kechinmalari orqali emas, balki davr va ijtimoiy muhit bilan aloqador holda tasvirlashga erishganini tahlil qiladi. [7] Saidov Z. esa “Xayriddin Sulton badiiy olami” nomli maqolasida adib asarlarida inson ruhiyati, ichki ziddiyatlari va o‘zini anglash jarayoni markaziy o‘rinda turishini, bu jihatdan yozuvchi o‘zbek adabiyotida psixologik yo‘nalishning yorqin vakillaridan biri ekanligini asoslab beradi. Shu tarzda, mavjud ilmiy manbalar Xayriddin Sulton ijodining asosiy markazida inson va uning ichki olami turganini, yozuvchining badiiy uslubi orqali ruhiy kechinmalar chuqur tahlil etilganini tasdiqlaydi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot jarayonida Xayriddin Sulton ijodida inson va uning ichki olami qanday badiiy ifodalangani keng ko‘lamda o‘rganildi. Dastlab yozuvchining asarlarida inson shaxsi tashqi voqealar bilan emas, balki ichki kechinmalar, ruhiy o‘zgarishlar va hissiy to‘lqinlar orqali ochib berilishi aniqlandi. Yozuvchi qahramonlarini voqelik markaziga emas, balki ularning qalb olamiga joylashtiradi, bu esa o‘quvchiga ularning ichki kechinmalarini bevosita his qilish imkonini beradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Xayriddin Sultonning asarlarida ichki monolog va ong oqimi usullaridan samarali foydalanilgan bo‘lib, bu psixologik tahlilning tabiiyligini ta’minlaydi. Yozuvchi qahramon ruhiyatini ochishda dialog, ramz va badiiy tafakkur vositalaridan keng foydalanadi. Masalan, uning asarlarida inson qalbidagi iztirob, umid va ichki ziddiyatlar obrazlar tizimi orqali yoritiladi. Qahramonlar o‘z hayotiy tanlovlarini amalga oshirayotganda ularning ichki olamidagi kurash, shubha va umidlar realistik tarzda ko‘rsatiladi. Shu orqali yozuvchi inson ruhiyatining eng nozik jihatlarini ochishga erishadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Xayriddin Sulton qalamiga xos asosiy xususiyatlardan biri — bu ruhiy holatlarni falsafiy mushohada bilan uyg‘unlashtirishdir. Yozuvchi inson ruhiyatidagi o‘zgarishlarni faqat his-tuyg‘ular orqali emas, balki hayotiy voqealar va ijtimoiy muhit bilan

bog‘liq holda tahlil qiladi. Bu esa asarlarga chuqur falsafiy mazmun beradi. Shuningdek, yozuvchining asarlarida milliy qadriyatlar va zamonaviy tafakkur uyg‘unlashgan bo‘lib, insonning o‘zini anglash jarayoni milliy ruh bilan yo‘g‘rilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Xayriddin Sulton ijodi o‘zbek adabiyotida psixologik yo‘nalishning rivojiga katta hissa qo‘shgan, uning asarlarida inson ruhiyatining ichki qatlamlari badiiy tahlilning markazida turadi. Shu bois, uning ijodini o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki inson psixologiyasini anglash nuqtayi nazaridan ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot muhokamasi bo‘limida Xayriddin Sulton ijodining markazida insonning ichki olamini tasvirlashdagi uslubiy va mazmuniy xususiyatlar tahlil qilinadi. Uning asarlarida ruhiy holat, ichki kechinma, orzu va umidlar, shuningdek insonning ijtimoiy hayot bilan bog‘liq ichki ziddiyatlari chuqur psixologik yondashuv orqali ochib beriladi. Muallif o‘z qahramonlarini tashqi voqealar vositasida emas, balki ularning ichki dunyosidagi kechinmalar orqali gavdalantiradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Xayriddin Sulton asarlarida inson qalbining sirli qatlamlarini ifodalashda ichki monolog, ong oqimi, ramzlar tizimi, timsollar va dialog kabi badiiy vositalardan samarali foydalanilgan. Ushbu vositalar orqali muallif insonning ruhiy holatini, hayotdagi izlanishlarini va ichki ziddiyatlarini badiiy shaklda ifodalab, o‘quvchini o‘ylashga, fikrlashga undaydi. Ayniqsa, ichki monolog usuli orqali qahramonlar o‘z “men”i bilan yuzma-yuz qoladi, bu esa o‘quvchiga ularning ichki kechinmalarini bevosita his etish imkonini beradi. Shuningdek, ong oqimi usuli orqali inson tafakkuri uzluksiz jarayon sifatida ifodalanadi, bu esa real hayotdagi fikrlash jarayoniga yaqinlikni ta’minlaydi.

Xulosa. Xayriddin Sulton ijodi o‘zbek adabiyotida inson ruhiy olamini yoritish, ichki kechinmalarni badiiy ifodalash va shaxsning ma’naviy o‘sishini tasvirlashda muhim o‘rin tutadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, yozuvchi asarlarining markazida inson, uning qalb olami, orzulari, iztiroblari va hayotga bo‘lgan munosabati turadi. Muallif inson ruhiyatini ochishda ichki monolog, ong oqimi, ramz va psixologik tahlil kabi usullardan mohirona foydalanadi. Bu usullar o‘quvchiga qahramonning ichki holatini his etish, uning qaror va kechinmalarini chuqur anglash imkonini beradi. Xayriddin Sulton qalamiga xos eng muhim jihat shundaki, u insonning ruhiy izlanishlarini falsafiy mushohada bilan uyg‘unlashtiradi, shu orqali asarlarining badiiy va ma’naviy qiymatini yanada oshiradi. Uning qahramonlari o‘z hayoti, orzulari va ichki ziddiyatlari bilan o‘quvchida samimiy hamdardlik va fikrlash ehtiyojini uyg‘otadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov A. Zamonaviy o‘zbek adabiyotida psixologik tahlil. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Shodmonov N. Adabiyot va inson falsafasi. – Toshkent: Yozuvchi, 2019.
3. Jo‘rayev B. Psixologizm va badiiylik uyg‘unligi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
4. Qodirova M. O‘zbek adabiyotida inson konsepsiyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
5. Abdurahmonova D. Adabiyotda ichki monolog va ong oqimi usuli. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2022.
6. Raxmatullayev H. Inson va zamon muammosi adabiyotda. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.